O imagine a Chişinăului literar

Ana Bantoş

Dincolo de interesele de grup, literatura română din Basarabia la începutul unui nou secol îşi dispută o imagine marcată de lupta pentru ieşirea din provincialism. Zbaterile sisifice cunoscute nu de azi sau de ieri sunt acum mai spectaculoase. Lucrul acesta se întâmplă şi din cauză că „provincia" a devenit o noțiune mai relativă ca oricând. Că ne aflăm la margine, „la Nistru la mărgioară", după cum spune cântecul popular, sau „pe marginea vuindelor fruntarii", după cum scria poetul Liviu Damian (1935-1986), Basarabia fiind „răspântia răspântiei", conform unei expresii recente a reputatului istoric ieşean Alexandru Zub, e un lucru cunoscut. Alta a devenit însă raportarea la „centru" care acum se relativizează şi se abstractizează chiar. Pe de o parte, relativizarea acestuia din urmă, sau cu alte cuvinte, faptul că centrul nu mai este lesne recognoscibil contribuie în mod inevitabil la aproximarea noțiunii de „provincie". Iar, pe de altă parte, deruta în care alunecăm de la o vreme e determinată şi de vehicularea unor noțiuni precum „sat global", „europenizare", „globalism" . Toate acestea alimentează şi încurajează nevoia de convertire a marginii în centru, care este visul de aur dintotdeauna al provincialului. Ca o consecință, în peisajul literar pruto-nistrean, aşezarea temeinică a eului artistic în sine este determinată, inclusiv, de modul în care autorul ştie să dea expresie raportului „margine – centru" sau „închidere – deschidere".

În acest sens, voi încerca să demonstrez cum stau lucrurile în literatura română din Basarabia, pornind de la un singur exemplu, anume imaginea oraşului ca şansă de raportare a personajului liric din poezia basarabeană la un orizont diferit, la un orizont mai amplu. Mărturisesc că această opțiune a fost determinată de evenimentele ce au loc în ultimul timp la Chişinău, oraşul de destinul căruia depinde soarta de mâine a românilor basarabeni. Un alt motiv îl constituie faptul că, de la o vreme, românii din Țară privesc cu ceva mai multă luare aminte spre Bucureşti. Drept exemplu poate fi adusă o emisiune recentă de pe canalul TVR1 consacrată imaginii arhitecturale, artistice, culturale a Bucureştilor, emisiune la care au participat personalități din lumea teatrului, a cinematografiei, a literaturii, a arhitecturii.

Voi spune, pentru început, că în Basarabia, altă dată, mai exact prin anii '60, scriitorul îşi proiecta eul şi năzuințele acestuia pe un fundal urbanizat, conceput panoramic, la modul realist-socialist, trecând „îndârjit, ca pe grele talazuri". În auzul personajului liric răsunau strigătele celor „fără număr" de pe abstractele „măguri ale lumii". Acestea erau „coordonatele" peisajului în care el se vedea încadrat perfect, cu trăirile sale tumultoase, războindu-se cu anii şi cu noianul zilelor aşa cum se întâmpla în cazul lui Andrei Lupan (1912-1929). Autorul

BDD-V2727 © 2003 Editura Trinitas
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:10:21 UTC)

poeziei *Bătrânul poet* (1964) îşi vedea rostul în „harul năstruşnic al înnoirii". Grandioasa figură afişată de poetul grav, „stăpân pe a graiului taină şi faptă şi nebiruit făurar de poemă", era priincios adumbrită şi dedublată, în cheie şăgalnică, uşor ironică, de către o altă ipostază a poetului „prea risipit" prin bucurie şi „prea neadunat pentru tristeţe", alias Aureliu Busuioc. Biografia personajului său liric, mereu aceeaşi, se află sub semnul „tăierii buricului" şi al „planificării" destinului. Viitorul lui este în mâinile Parcelor, acestea „tot încurcând fuiorul". Unde s-ar putea afla în aceste condiţii centrul spre care ar trebui să se îndrepte ispititul personaj liric din poezia lui Aureliu Busuioc, tentat şi el, la rându-i, de înnoire, însă de o înnoire altfel înţeleasă? „Râsul" celor tari şi lipsa de apărare a celor slabi ce nu au scuturi – iată cei doi poli între care se consumă, „ca o mazurcă pe vremuri la bal ", spectacolul trăirii autorului *Îmblânzirii maşinii de scris*. Sub „pavăza" unui atare crez jocul destinului e înscenat cu dezinvoltură:

Când trece pe stradă Bătrânul Poet,
bătrânul, grozav de bătrânul Poet,
se scurge şi timpul atunci mai încet,
ei bine, cu mult mai încet.

(Aureliu Busuioc*, Bătrânul poet*)

Vizarea parodică de către Aureliu Busuioc a „absenteismului" Bătrânului Poet nu lasă nici un dubiu:

Dar el e atât de voinic şi absent
Poetu-i atât de absent,
că nu mai desparte trecut de prezent.
El vede, dar unde anume în timp,
ei, unde anume în timp?

Sesizăm aici punctul incipient al „luptei" pentru dobândirea monopolului asupra impunerii altor categorii legitime de percepţie şi apreciere. Acest moment de început e camuflat într-o expresie umoristico-ironică şi trebuie să recunoaştem inteligenţa ce-l caracterizează în acest caz pe Aureliu Busuioc. Îmbătrânirea poetului, sau a unui anume fel de a vedea lucrurile, nu e un proces de alunecare mecanică în trecut.

Echilibrul situaţiei ironice din poezia care a preluat titlul lupanian (*Bătrânul poet*) se restabileşte prin tinerele voci, „îngânând ca în vis un cântec de glorie încă nescris" care are menirea de a motiva nevoia de revenire permanentă a poetului la uneltele sale, cu alte cuvinte, circumscrierea procesului de creaţie într-o continuă necesitate de perfecţionare.

BDD-V2727 © 2003 Editura Trinitas
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:10:21 UTC)

Este evident că procesul convertirii timpului social într-unul artistic nu este mai puțin anevoios decât convertirea „marginii" în „centru". Drept dovadă, iată un fapt ce ține de istoria culturală a urbei noastre. Mi l-a relatat chiar zilele trecute prozatorul Vladimir Beşleagă, care îşi aminteşte cu exactitate că la Chişinău prima grădiniță în limba, pe atunci, moldovenească, a fost deschisă abia în 1957. Dornici să-şi educe copiii în limba maternă, părinții de prin toate raioanele capitalei îşi aduceau odraslele la această instituție amplasată la periferia Sculeni. Grigore Vieru, care, la fel ca şi Vladimir Beşleagă, îşi ducea copiii la singura grădiniță moldovenească din capitală, a scris primele poezii pentru copii în scopul de a susține instituția respectivă cu „materialele didactice" necesare. Astfel, începea calea de creație a unei generații „îngânând ca un vis un cântec de glorie", pe atunci „încă nescris". Tinerele voci aveau să se contureze cu tot mai multă certitudine şi mai distinct în corul de glasuri ale literaturii vremii devansând timpul social. În linii mari, generația scriitorilor şaizecişti, cei mai mulți dintre ei veniți de la țară, se lăsa antrenată în procesul de orăşenizare, în timp ce Chişinăul îşi acumula imaginea sa de capitală a culturii autentice, inclusiv din cioburile adunate din straturile cele mai adânci ale ființei naționale pe care scriitorii le făceau să zuruie în auzul fermecat al copiilor. Intrând la facultate, viitorii scriitori aduceau cu sine cei şapte ani de la „universitățile" de acasă. Cele patru clase româneşti pe care le aveau majoritatea părinților, experiența dură a războiului, a foametei şi a deportărilor au stat la baza formării unui „cod" al rezistenței la „încercări şi la situații" (Liviu Damian). Titlurile volumelor publicate în anii şaizeci sunt grăitoare: *Darul fecioarei* şi *Ursitoarele* de Liviu Damian, *Numele tău* de Grigore Vieru, *Aripi pentru Manole* de Gheorghe Vodă, *Piatra de citire* de Anatol Codru, *Casă părintească* de Dumitru Matcovschi , *La ruptul apelor* de Victor Teleucă etc.

Lansat pe la sfârşitul anilor şaizeci, îndemnul poetului Petru Zadnipru (1927-1976):

> Veniți, băieți, veniți la carte
> De pe la Nord, de pe la Sud,
> Că-n paşii voştri de departe
> Eu paşii proprii mi-i aud,

exprimă, deja, instituirea unei continuități în sensul stabilirii unui cadru clar al autohtonizării culturii în urbea Chişinăului. Delimitarea între vechi şi nou trece de pe planul strict ideologic, cu frecvent pomenitele, în primul deceniu postbelic, diferențe de clasă, pe unul al necesității de a se revendica de la valorile culturii. Investigația în planul culturii deschidea alte perspective susținute şi de accesul la literatura română de bună calitate care se difuza prin intermediul librăriei „Meridiane", aflată în cartierul Botanica. Aici, până în anul 1968, când, după evenimentele din Cehoslovacia, librăria a fost închisă, atât scriitorii cât şi cititorii, în special studenții, procurau, la un preț accesibil, literatură română şi universală.

BDD-V2727 © 2003 Editura Trinitas
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:10:21 UTC)

Păstrez ca pe nişte relicve, în biblioteca mea, câteva volume din Vasile Alecsandri, Liviu Rebreanu, Tudor Arghezi, dăruite mie, pe atunci elevă, de către sora mea care era studentă la Facultatea de Biologie a Universității de Stat din Chişinău. Studiul autodidactic completându-l pe cel din instituțiile superioare de învățământ se va dovedi a fi decisiv pentru ieşirea din lumea împestrițată şi împielițată a unui provincialism programat. Comunicarea pe viu cu scriitorii din alte foste republici unionale, în special cu cei din fostele republici Baltice, de asemenea a contribuit în mare măsură la cunoaşterea de sine prin raportarea la celălalt. Stigmatizată de regim şi reprimată pe plan public, conştiința de sine lucra în adâncurile unui eu care, în fond, se rezema pe gândul la cei de acasă, termenul „acasă" fiind foarte încăpător şi comportând nuanțe şi subtilități de interpretare. În intimitatea sa, personajul literar conceput de scriitori ca integrându-se ritmurilor unei civilizații urbanizate nu-şi are rupt, definitiv, gândul de la sat, cu alte cuvinte, de la continentul civilizației rustice. Oraşul ca modalitate de ieşire într-un alt plan al exprimării, al punerii în valoare, va continua să rămână un tărâm care trezeşte reticențe. Fenomenul ține de un proces sinuos de adaptare la o altă lume. Itinerarul acesta începea, în anii imediat postbelici, la George Meniuc (1918-1987), bunăoară, în felul următor. Întors de pe front şi găsind cuibul casei părinteşti din oraş ruinat, scriitorul îşi va căuta bunicii de la țară, singurele rude rămase în viață. Îi va căuta ca pe o certitudine a nevoii de a o lua de la capăt, provincia fiind locul ideal unde se realizează un sfârşit după care trebuie să urmeze un început. Spre deosebire de personajul lui George Meniuc, care păstrează şi unele trăsături de orăşean, cel din poezia lui Grigore Vieru rămâne un incurabil reprezentant al civilizației rustice. Ipostaza ideală a acestuia este mama. Venită de la țară la oraş, ea, până la urmă rămâne o neadaptată. Poetul îşi face o mea culpa pe care o adresează casei de pe margine de Prut:

Ți-am luat-o şi pe mama
Şi-ați rămas acum, ia,
Vai, nici tu în rând cu lumea
Şi nici orăşeancă ea.

Aici ar trebui făcută precizarea că, după cum mărturisea însuşi autorul în fața liceenilor din cadrul Şcolii Tânărului Filolog de pe lângă Casa Limbii Române din Chişinău, imaginea casei părinteşti de pe margine de Prut, acea „casă văduvă şi tristă de pe margine de Prut", „cu văz tulbur şi durut", se asocia în imaginația autorului cu însăşi Basarabia ruptă de Patria mamă. Vladimir Beşleagă, în romanul său *Durere*, va aborda, la rându-i, lumea periferică a oraşului în care personajele îşi caută propria lor identitate. Şi Liviu Damian, colegul de generație al lui Grigore Vieru şi al lui Vladimir Beşleagă, va încerca să depăşească o situație, să iasă din cadrul nostalgiei rusticului, închipuind o serie de *Dialoguri la marginea oraşului*, volum de publicistică axat pe teme de

BDD-V2727 © 2003 Editura Trinitas
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:10:21 UTC)

filozofie, literatură şi etică cu scopul de a investiga lumea unui personaj desprins de sat şi neancorat definitiv în nişte realităţi stabile. Pe această cale autorii basarabeni se apropie mai mult de o înţelegere modernă a rostului scriitorului. Să amintim aici că, deja în accepţia lui Baudelaire, artistul modern este persoana care „poate să-şi concentreze viziunea asupra unor subiecte cotidiene ale vieţii oraşului, să le înţeleagă calităţile trecătoare, dar în acelaşi timp să extragă din acea clipă efemeră orice sugestii despre eternitate conţinută de aceasta”.[1]

Anul 1989 va constitui anul de cotitură când Chişinăul se identifică chiar cu Agora – Piaţa Marii Adunări Naţionale, din care vor fi lansate poezii şi texte în care se răzbună o jumătate de secol de reducere a românilor basarabeni la tăcere: „Un grai să nu tacă, al nostru, aici /, Trezeşte-l în suflul viorii, / Fratele meu, deşteaptă-ţi copiii, / Iată ce vor scriitorii” (Ion Vatamanu, *Ce vor scriitorii*, 1990).

Scriitorii au posibilitatea să-şi asume deschis responsabilitatea identificării cu însăşi conştiinţa de sine a neamului, valul de poezie patriotică devansând unda lirismului şi a căutărilor de ordin estetic din deceniile trecute. Interpretat superficial, în derularea fierbinte a evenimentelor ale căror ecou nu s-a stins definitiv, fenomenul literar basarabean a fost răstălmăcit, punându-se accent doar pe o latură a poeziei, anume cea cu caracter patriotic scrisă după 1989. Trebuie să se ţină cont de faptul că scriitorul de elită în peisajul nostru interriveran e de neconceput fără asumarea din partea sa a realităţilor concrete de aici cu problemele spinoase pe care le conţine. „Arhivele Golgotei” şi biblioteca – spaţiul ideal al universului protector şi izolat, în acelaşi timp, se întâlnesc în literatura anilor ‘80-‘90. Jocul intelectual, ludicul, în poezia basarabeană, de la Eugen Cioclea până la mult mai tânărul Alexandru Buruiană care a debutat în 2002, ajunge la un stadiu al întrecerii cu sine însuşi. Locul „grelelor talazuri” din anii şaizeci – ca expresie a unui entuziasm colectiv imaginar, îl ia acum, la Leo Butnaru, „Teba destinelor ruinate – această mahala ce tresare la şuierul de locomotivă”, al locomotivei ce vine dinspre Moscova. Iar în versurile lui Alexandru Buruiană „universul se contrazice. Şi pereţii se clatină. Totul s-a schimbat într-o cârciumă în care se bea mult şi se fumează mult. Suntem curioşi de infinit. El stă departe de noi. E aici aproape…” Starea dominantă e deruta. „Nu sunt de acord cu existenţa mea, - scrie tânărul autor. – Nu aprob nimic din ceea ce aprob… …Aici e o Romă şi un Nero e o inexistenţă existentă, e un romantism împăturit într-un cimitir”. Chişinăul, în interpretarea lui Emilian Galaicu-Păun, este un „C-hău”, în care contează o altă ipostază a poetului, anume cea a cărui identitate o putem regăsi în „fabricantul” de imagini. Nimic mai favorabil acestui „nou obiectiv” pe care şi-l propune autorul optzecist decât cadrul orăşenesc sau, mai exact spus, strada cu faptele ei diverse, cu micro-spectacolele ce cheamă sau invocă un nou tip de receptor-spectator. Este un univers apropiat de cel al lui Mircea Cărtărescu, a cărui creaţie exercită o mare putere de atracţie asupra scriitorilor basarabeni de la sfârşitul secolului al XX-lea. Locul de întâlnire al acestora cu confratele lor bucureştean este marcat de „decorurile imaginare ale coşmarurilor, desfăşurate ca nişte *diorama des foires*

[1] David Harvey, *Condiţia postmodernităţii,* Timişoara, Editura Amarcord, 2002, p. 27.

BDD-V2727 © 2003 Editura Trinitas
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:10:21 UTC)

(diorame de bâlciuri)"(Leo Butnaru). „Însemnele" locului transpar însă la tot pasul: „În fiecare şcoală din Chişinău basmele populare româneşti ce au de protagonişti Feţii şi Cosânzenele cu părul de aur se studiază la orele de alchimie economie politică şi business*"* (Leo Butnaru*, Deşi nu e vremea poveştilor*). La recepţiile date de vreo ambasadă din cele câteva aflate la Chişinău poetul „cu pocalul de şampanie în mână", contemplă „handi-capacitatea politicienilor basarabeni (de la A la Z)" sau „discută cu diplomaţi de la Bucureşti întrebându-se confidenţial - frăţeşte de ce unii dintr-ai noştri lasă lucrurile baltă în timp ce ăilalţi le lasă de-a dreptul băltoacă." Scena continuă cu „incurabila noastră obişnuinţă de a …calomnia imperialismul rus şi american" şi, până la urmă, respectiva recepţie „cosmopolită" este „dereglată" într-un mod dezolant: „Eu prind a înjura şi poeţii prea daţi cu politicienii uitând de cititor. (Dar domnii mei care cititor…)". Din perspectiva raportului „deschidere - închidere" finalul poeziei din care am citat, intitulată *Ambasade la Chişinău*, este deosebit de elocvent. Scena se încheie în stil basarabean. Autorul, Leo Butnaru, la un pas de a deveni patetic, dar cât se poate de implicat emoţional, trage brusc cortina:

La vestiar
Îmi trag brusc fermoarul la geacă şi el
Parcă mi s-ar prelungi peste frunte peste creier ca
Un fulger de gheaţă deloc metaforic…

Un peisaj pruto-nistrean similar, „colorat" de „erorile ambalate-n sărbători ca bomboanele-n hârtii strălucitoare", constituie centrul gravitaţional al universului conceput, de către Vasile Romanciuc, fără amendamente nepoliticoase, sub formă de cimilitură:

Sfor-sfor… sfori, sfori...
Sfor-sfor… sfori-sfori…
cine le trage? se întreabă-o ghicitoare.

Însă, de dincolo de tonul bine supravegheat, transpare sentimentul de groază, relatat pe un ton ironico-sarcastic:

Peisajul citadin îmi dă fiori-
La monumentul lui Ştefan cel Mare
Vin ienicerii cu laude şi flori…
E sărbătoare…

Tonul moralizator ce nu poate fi evitat în aceste împrejurări este îndreptat spre reevaluarea discursului ontologic care, cu certitudine, îl influenţează pe cel artistic:

Cel strâmb, aud, ne-nvaţă lucruri drepte…
Îmi zic: e timpul, omule, s-o ştii-

BDD-V2727 © 2003 Editura Trinitas
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:10:21 UTC)

Toate vorbele noastre deştepte
Sunt nişte prostii.
(*Confuzii de iarnă*).

Cu acelaşi spor de atenție, însă cu o detaşare voit subliniată, contemplă peisajul urban poetul Ion Hadârcă, în imaginația căruia oraşul declanşează viziunea de amploare, a „eternei mişunări". Legătura precară cu eminesciana privelişte a „oraşului furnicar" („Privesc oraşul furnicar", scria Eminescu) se destramă sub presiunea unui imbold postmodernist al unei gravități „distrate":

Prin cerceveaua geamului, distrat,
Mai urmăresc eterna mişunare,
E timp pierdut, dar fac o încercare
Să sparg găoacea cadrului blazat.
(*Cutia de viteză*)

Depăşit de propria-i făptură, „evadând în jeep-uri, avioane, tot mai grăbit şi tot mai amorțit", personajul liric vitezoman mai păstrează în minte firele de grâu ce „nu sar pe roți, nu mușcă din zăbale". În acest cadru marginalizat al memoriei, poetul îşi ancorează sentimentul realului:

Şi an de an plătica din pereche
Depune icre noi în delta veche

Necesitatea reperelor este tradusă acum în nevoia de stabilitate confruntându-se cu un „cadru blazat". Din perspectiva ritmurilor schimbate definitiv, un personaj liric, caracterizat de către Arcadie Suceveanu drept „profesionist al himerei", este antrenat într-un spectacol competitiv din care face parte „la sfârşitul secolului XX" gestul exibiționist:

Pentru a supraviețui ca poet
La sfârşitul secolului XX
Trebuie să fii profund antiliric
Ori să faci ceva trăsnit de tot
De exemplu, să-ți cumperi o ghilotină…
(Arcadie Suceveanu, *Manualul bătrânului poet*)

„Romantismul desuet", „nociva floare albastră a lui Novalis care de atâta timp împiedică noua artă să se dezvolte" sunt „boli" mai vechi de care suferă personajul liric. Odată vindecat, acestuia i se conferă un alt statut:

În sfârşit, vei putea bea şi tu liniştit
Cafea neagră cu mici doze de avangardism

BDD-V2727 © 2003 Editura Trinitas
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:10:21 UTC)

La barul Teatrului Eugene Ionesco din Chişinău
Confundat desigur cu Cabaretul Voltaire
Printre artişti chelboşi şi iacobini
(un fel de miliardari de carton)
cufundat într-o dulce contemplare ocultă.

Suprapunerea timpurilor ține de un anume fel, postmodernist, de a vehicula imaginarul. Concepută pluridimensional, imaginea este amplasată într-o topografie mai amplă, mai diversificată impunând probleme mai complexe. Plictisul de pe plan ontologic trece spre cel filosofic. Fără, însă, a ajunge aici, el staționează de mai multă vreme pe planul filologic.

În concluzie, am putea spune că itinerarul literaturii române, în spațiul dintre Prut şi Nistru, aşa cum se profilează din perspectiva reflectării imaginii oraşului, de la adâncirea într-o interioritate ancestrală folclorizantă şi până la avântul către cele mai sofisticate túrnuri şi turnúri ale limbajului, se conturează acum într-o imagine complexă. Avânturile cele mai temerare spre orizonturile imaginare sunt trase către terestru de nişte realități care nu sunt altele, decât cele care sunt. „Tânguirea" câştigă în intensitate şi poate pe ici, pe acolo, în spectaculozitate, umor şi dexteritate de limbaj, însă nicidecum în originalitate. Pesimismul şi relativismul, care în Occident se resimțeau încă în anii şaizeci, ca rezultat al discreditării revoluționarismului, la noi abia acum începe să se manifeste plenar.

Une image du Chişinău littéraire

La littérature roumaine de la Bessarabie a été interpretée de point de vue de différents problèmes circonscrits, l'autochtonisme étant déclaré la caracteristique principale. On explique ça par le fait que l'affirmation de la conscience de soi de n'importe quelle littérature, dans des conditions d'interstice est liée aux aspects d'une réalité spirituelle interne, les niveaux de base de la culture, comme le folklore, étant situés sur le premier plan. Des aspects d'une même nature ont été lancés rapidement sur l'avant- scène de l'histoire littéraire sur le fond de la lutte des roumaines bessarabienes pour l'émancipation, laissant derrière, en ombre, des parties importantes de la culture roumaine de la Bessarabie, qui tendent vers la modernisation et qui se rapportent à une espace de la multiculturalité.

En considérant ces moments, cet article est axé sur l'explication d'une caractéristique essentielle de la littérature de Bessarabie: la cloture et l'ouverture de l'horizon de perception artistique. L'image de la ville a été prise comme point de départ. La ville c'est une espace menaçant, mais dans le même temps, attirant. Il attire vers une vie plus diverse et plus complexe. L'auteur met en évidence l'univers artistique des écrivains bessarabiens déterminé par la complexité de l'attitude de l'artiste vers l'art dans ce paysage socio-culturel.

BDD-V2727 © 2003 Editura Trinitas
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:10:21 UTC)